

SYSTEM OBSŁUGI PRODUKCYJNEJ ROLNICTWA W GMINIE

Jan Fereniec

Gmina, a konkretnie ośrodek gminny staje się powoli miejscem kształtowania się nowego systemu produkcyjnej obsługi rolnictwa. Na skutek rozwoju automatyzacji w przemyśle i mechanizacji w rolnictwie nie można w tych działach gospodarki narodowej liczyć na wzrost zatrudnienia. Zatrudnienie wzrastać więc będzie w usługach produkcyjnych i bytowych. Rodzaj usług, ich strukturę i formy funkcjonowania powinny być dostosowywane do procesu technicznej rekonstrukcji rolnictwa.

Usługi produkcyjne dla rolnictwa kreowane są w kraju przez poziom rozwoju przemysłu. Mają zatem charakter czynnika przenikającego do rolnictwa z zewnątrz. Stają się jednak immanentną częścią składową sił wytwórczych rolnictwa. Do nowych czynników rozwoju usług produkcyjnych i bytowych na wsi można zaliczyć: rozwój gospodarczy kraju, konieczność społeczno-ekonomicznej i technicznej przebudowy rolnictwa, wzrost produkcji towarowej gospodarstw, wzrost dochodów rolników, zmniejszanie się zatrudnienia w rolnictwie, koncentracja ziemi w rolnictwie, rozwój specjalizacji i kooperacji produkcyjnych gospodarstw rolniczych. Ażeby zaspokoić wzrastający popyt gospodarstw na usługi, kształtować się musi rozwój i sprawny system produkcyjnej obsługi rolnictwa w gminie. Obecnie można mówić o systemowym funkcjonowaniu usług mechanicznych, a w tym chemizacyjnych związanych z produkcją roślinną oraz usług weterynaryjnych w produkcji zwierzęcej. Pozostałe usługi w produkcji zwierzęcej znajdują się w stadium początkowej organizacji. Dotychczas nie wykształcił się w gminie określony model usług przemysłowych, budowlanych i transportowych. Na przykład usługi przemysłowe, a w tym warsztatowe związane są z różnymi instytucjami. Usługi budowlane dla gospodarstw indywidualnych świadczą głównie prywatni rzemieślnicy, a gospodarstwom państwowym przedsiębiorstwa podległe zjednoczeniom budownictwa rolniczego. Usługi transportowe dla gospodarstw świadczy wiele instytucji, które uczestniczą w rolniczym obrocie towarowym.

Funkcjonowanie usług produkcyjnych dla rolnictwa w gminie jest tematem badawczym w IRWiR PAN. Badania prowadzone były w 9 gminach intensywnego rozwoju (wzorcowych). W gminach tych przeprowadzono również badania ankietowe w gospodarstwach indywidualnych, badaniami tymi w 1974 r. objęto 465, a w 1976 r. 135 gospodarstw. Wybrane zagadnienia funkcjonowania usług produkcyjnych w gminie pragniemy przedstawić na tle funkcjonowania usług produkcyjnych dla rolnictwa w kraju.

LOKALIZACJA USŁUG

W programie rządowym przedstawionym na forum Sejmu w grudniu 1976 r. przewiduje się utworzenie w każdej gminie ośrodka usługowego zapewniającego mieszkańcom gminy pełny zestaw podstawowych usług produkcyjnych i bytowych. Podstawowe usługi produkcyjne dla rolnictwa (mechanizacyjne, chemizacyjne, transportowe, budowlane itp.) powinny być organizowane w ośrodku gminnym równolegle z usługami bytowymi oraz z punktami skupu i zaopatrzenia, magazynami, rzeźnią, piekarnią, wytwórnią wód gazowych oraz obsługą finansową. Powstanie wtedy w ośrodku gminnym centrum handlowo-usługowe i przetwórcze.

Przeważa pogląd, że usługi dla rolnictwa i ludności wiejskiej powinny być równomiernie rozmieszczone w stosunku do obszaru i liczby mieszkańców. Usługowe centrum gminne nie może być zatem zbyt oddalone od gospodarstw. J. Liczkowski¹ uważa, że promień realizacji usług przez centrum gminne powinien wynosić 4-6 km.

Planując rozwój usług w gminie zgodnie z istniejącym popytem należy rozważyć lokalizację poszczególnych rodzajów usług: w ośrodkach wiejskich, ośrodkach gminnych i ośrodkach rejonowych. Na podstawie zebranych doświadczeń W. Bazylewski i Cz. Opolski² zaproponowali następujący układ lokalizacji zakładów usługowych w osadnictwie wiejskim:

— w ośrodkach wiejskich — usługi kowalskie, ciesielskie, murarskie, elektrotechniczne, stolarskie, szklarskie, dekarские i zduńskie;

— w ośrodkach gminnych — usługi typowe produkcyjne oraz radio-telewizyjne, instalatorskie (wodne, kanalizacyjne, ogrzewcze), studniarskie, kamieniarskie;

— w ośrodkach rejonowych (dawne miasta powiatowe) — usługi

---

¹ J. Liczkowski: Przestrzenna organizacja usług produkcyjnych dla rolnictwa. *Wiś Współczesna*, 12/1976.

² W. Bazylewski, Cz. Opolski: Metody badania popytu na usługi i planowanie rozwoju. IPDRz, Warszawa 1976.

„wyższego rzędu”, np. z zakresu optyki mechaniki precyzyjnej i stacje obsługi samochodów.

Wymieniony podział dotyczy głównie usług rzemieślniczych. Podkreśla się tu istotną rolę rejonu, tj. ośrodka ponadgminnego. Przyjęcie nowego podziału administracyjnego kraju spowodowało wytworzenie się określonej luki w sferze obsługi produkcyjnej rolnictwa między ośrodkiem gminnym i wojewódzkim. Teoretyczne uzasadnienie rozbudowy ośrodka rejonowego znajdujemy w pracy P. Dąbrowskiego³, w której proponuje się, ażeby rejonowy ośrodek handlowo-usługowo-przetwórczy koncentrował następujące elementy infrastruktury: elewator zbożowy, zakład mleczarski, zakłady mięsne, zakłady przemysłu paszowego, chłodnię składową, magazyny, oczyszczalnię ścieków, bocznice kolejową, zakład transportowo-spedycyjny i inne zakłady przetwórcze.

Koncentracja infrastruktury usługowo-przetwórczej w rejonie zapewni wykorzystanie wspólnych ujęć wodnych, cieplnych i chłodniczych, magazynów, transportu i oczyszczalni ścieków; wszystko to prowadzi do oszczędnej gospodarki ziemią.

Wojewódzkie jednostki usługowe uzupełniałyby działalność usługową ośrodków gminnych i rejonowych. Obsługę produkcyjną rolnictwa w skali gminy będziemy nazywać systemem, jeżeli będzie ona skoordynowana wewnętrznie, tj. wiele placówek usługowych, należących do różnych resortów i sektorów społecznych, będzie tworzyć logiczny układ służący rolnictwu. Skupienie usług w jednym przedsiębiorstwie nie jest warunkiem sprawnego funkcjonowania systemu usług. Natomiast warunkiem jest sprawna koordynacja wielu wykonawców w określonej przestrzeni — np. przez władze gminy.

WIELKOŚĆ USŁUG PRODUKCYJNYCH DLA ROLNICTWA

Wzrost zatrudnienia w usługach i wzrost wartości oraz asortymentu świadczonych usług jest zjawiskiem powszechnym we wszystkich krajach rozwiniętych. Rośnie z każdym rokiem wartość świadczonych usług produkcyjnych dla rolnictwa ogółem w naszym kraju. Wzrost ten w liczbach bezwzględnych liczony w cenach bieżących, kształtował się w ostatnich latach następująco:

rok	rolnictwo ogółem	gospodarstwa indywidualne
1974	29 320 mln zł	12 713 mln zł
1976	40 125 mln zł	16 756 mln zł
1977	44 114 mln zł	19 432 mln zł

³ P. Dąbrowski: Rozwój infrastruktury usługowo-przetwórczej i technicznej w skali gmin. ZER, 3/1978.

Udział wartości usług świadczonych dla gospodarstw indywidualnych w usługach dla rolnictwa ogółem wynosił w 1977 r. 44⁰/. Wartość odpłatnych usług produkcyjnych dla rolnictwa ogółem w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (w zł) przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Wartość odpłatnych usług produkcyjnych dla rolnictwa ogółem w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w zł

Rodzaje usług	Lata		
	1974	1976	1977
Przemysłowe (w tym:)	458	594	763
— związane z maszynami, urządzeniami i narzędziami dla gospodarstw rolnych i ogrodniczych	—	221	248
— związane z samochodami, przyczepami, ciągnikami do prac w gospodarce rolniczej	—	176	275
Budowlane (w tym:)	387	496	646
— remontowo-budowlane i instalacyjne	—	409	473
Rolnicze (w tym:)	415	535	595
— w zakresie prac polowych i ogrodniczych	131	153	142
— chemizacji rolnictwa (w tym:)	44	87	103
wysiew nawozów sztucznych i wapna	—	44	55
zabiegi ochrony roślin	—	42	47
— zbioru plonów i omłotów	108	135	165
— gospodarki nasiennej	—	13	19
— kopulacji, inseminacji i oceny zwierząt	—	32	35
— usług sanitarno-weterynaryjnych	—	85	103
Transportowe (w tym:)	263	470	305
— przewozy ładunków taborem samochodowym	—	86	42
— transport surowców rolnych z gospodarstw do punktów skupu	—	—	57
Ogółem	1523	2095	2309

Źródło: Usługi produkcyjne dla rolnictwa. GUS, Materiały Statystyczne dotyczące wymienionych lat.

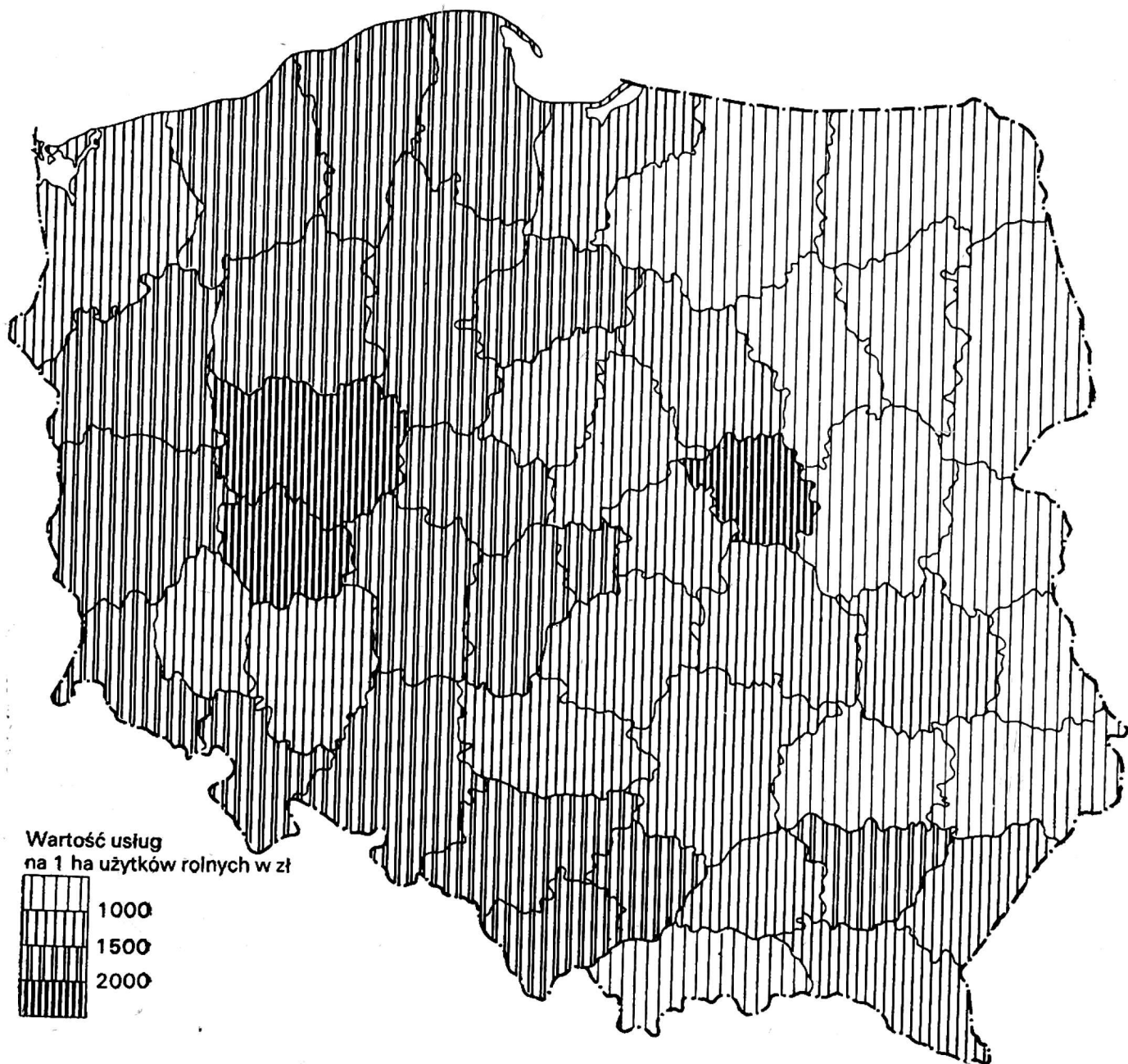
Rynek usług w ujęciu przestrzennym jest bardzo zróżnicowany. Jeżeli weźmiemy pod uwagę wartość usług dla rolnictwa ogółem, to w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w 1977 r. występowały na najwyższym poziomie w województwach:

- gdańskim — 4612 zł,
- łódzkim — 4566 zł,
- poznańskim — 4078 zł,
- elbląskim — 3520 zł.

Natomiast na najniższym poziomie usługi kształtowały się w następujących województwach:

nowosądeckim	— 1119 zł,
łomżyńskim	— 1243 zł,
białostockim	— 1314 zł,
białkopodlaskim	— 1348 zł.

Usługi produkcyjne w gospodarstwach indywidualnych na 1 ha użytków rolnych w 1977 r. w zł

Przestrzenne zróżnicowanie wartości usług produkcyjnych ogółem dla gospodarstw indywidualnych w województwach w 1977 r. w przeliczeniu na 1 ha ilustruje rysunek.

Sprzedaż usług produkcyjnych dla gospodarstw indywidualnych w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w 1977 r. wynosiła średnio w kraju 1328 zł. Najwyższa wartość usług produkcyjnych na 1 ha występowała

w województwach: poznańskim (2815 zł), leszczyńskim i warszawskim, natomiast najniższa w województwach: białskopodlaskim (764 zł), suwalskim i łomżyńskim.

W skali kraju wzrasta z roku na rok również wartość usług świadczonych przez kółka rolnicze. Wartość usług kółek rolniczych w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (w cenach bieżących) kształtowała się na poziomie: 1974 r. — 384 zł, 1976 r. — 541 zł, 1977 r. — 581 zł.

Przestrzenne zróżnicowanie wartości usług kółek rolniczych w kraju jest podobne jak i usług dla rolnictwa ogółem. Zachodnia strona kraju charakteryzuje się wyższymi usługami świadczonymi przez kółka rolnicze, a wschodnia niższymi. Rozmieszczenie majątku trwałego kółek rolniczych w województwach jest podobne jak wartości usług. Województwa o niskiej wartości środków trwałych na 1 ha (suwalskie, nowosądeckie, ostrołęckie) mają jednocześnie niskie usługi w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. Dotychczasowa działalność inwestycyjna kółek rolniczych pogłębia terytorialne zróżnicowanie majątku trwałego w rolnictwie. Do podobnych ustaleń doszli również w swych badaniach J. Dietl i B. Gregor⁴.

Występujące różnice mogą być zniwelowane przez rozbudowę infrastruktury techniczno-ekonomicznej w rejonach o niekorzystnej strukturze agrarnej gospodarstw.

STRUKTURA ŚWIADCZONYCH USŁUG

Według klasyfikacji GUS, usługi produkcyjne dla rolnictwa ujmuje się w 4 działy: przemysłowe, budowlane, rolnicze i transportowe. Udział procentowy tych działów usług w wartości usług produkcyjnych dla rolnictwa ogółem w kraju w porównywanych latach przedstawiono w tabeli 2.

Z tabeli 2 wynika, że w 1977 r. nastąpił gwałtowny spadek udziału usług transportowych. Wiąże się to zjawisko nie z bezwzględnym spadkiem świadczonych usług transportowych, lecz ze zmianą klasyfikacji transportu dla rolnictwa, wiele bowiem prac przewozowych wykonywanych w latach ubiegłych dla przemysłu i innych instytucji zaliczano do transportu rolniczego, chociaż w istocie nie były usługami dla rolnictwa.

Innym ważnym podziałem świadczonych usług jest podział według wykonawców usług. Udział poszczególnych wykonawców w wartości sprzedanych usług w 1977 r. przedstawia tabela 3. W skali globalnej naj-

⁴ J. Dietl, B. Gregor: Obsługa wsi w zakresie potrzeb konsumpcyjnych i produkcyjnych. (W:) Wpływ czynników społeczno-ekonomicznych na strukturę przestrzenną rolnictwa w Polsce. Studia KPZK, PWN, Warszawa 1978.

Tabela 2

Struktura procentowa wartości usług produkcyjnych dla rolnictwa ogółem w kraju w porównywanych latach

Rodzaj usług	Lata			
	1974	1975	1976	1977
Przemysłowe	30,1	29,4	28,3	33,0
Budowlane	25,4	24,5	23,7	28,0
Rolnicze	27,2	26,1	25,6	25,8
Transportowe	17,3	20,0	22,4	13,2
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Obliczenia na podstawie RS GUS.

Tabela 3

Struktura wartościowa usług wg jednostek organizacyjnych w 1977 r. (w skali kraju)

Wykonawca usług	Wartość usług w mln zł	Procent	Udział gospodarstw indywidualnych w %
Jednostki Ministerstwa Rolnictwa	17 608,7	39,9	13,8
w tym:			
— zakłady weterynarii	1 941,7	4,4	48,6
— państwowe przedsiębiorstwa gospodarki rolnej	3 027,2	6,9	7,1
— przedsiębiorstwa technicznej obsługi rolnictwa	9 677,2	21,9	5,4
Kółka rolnicze	13 358,8	30,6	63,6
Rolnicze spółdzielnie produkcyjne	1 206,5	2,2	14,6
CZSR „Samopomoc Chłopska”	2 853,6	6,5	60,9
Jednostki podległe Centralnemu Związkowi			
Rzemiosła	8 007,8	18,3	77,9
Pozostałe jednostki	1 079,8	2,5	18,0
Razem	44 114,6	100,0	44,0

Źródło: Usługi produkcyjne dla rolnictwa w 1977 r. GUS, Departament Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Materiały Statystyczne, Warszawa 1978 r.

większym wykonawcą usług dla rolnictwa są jednostki Ministerstwa Rolnictwa (39,9% wartości), a w tym jest największy udział przedsiębiorstw technicznej obsługi rolnictwa. Na drugim miejscu znajdują się kółka rolnicze. Jednak dla gospodarstw indywidualnych kółka rolnicze są największym wykonawcą usług. Gospodarstwa indywidualne partycypowały zaledwie w 13,8% w wartości usług jednostek podległych Ministerstwu Rolnictwa. Natomiast udział gospodarstw indywidualnych w wartości usług kółek rolniczych wynosił w 1977 r. 63,6%. Przytoczone dane obrazują rozmiary struktury rodzajów świadczonych usług oraz udział poszczególnych wykonawców na rynku usług produkcyjnych dla rolnictwa.

MOTYWY I CZYNNIKI POPYTU NA USŁUGI W GOSPODARSTWACH INDYWIDUALNYCH

Rolnik wynajmując usługę ponosi określony koszt, kieruje się przy tym motywami ekonomicznymi względnie pozaekonomicznymi. Z badań ankietowych przeprowadzonych w 9 gminach wynika, że głównym motywem skłaniającym rolników do korzystania z usług produkcyjnych był brak własnych możliwości technicznych w gospodarstwie do wykonania występujących prac (63,7% rolników). Drugim ważnym motywem był brak ludzi do pracy w gospodarstwie (13,3% respondentów). Następnym motywem (który wymieniło 12,6% rolników), było przekonanie, że oszczędzony czas dzięki wynajęciu usługi produkcyjnej rolnik może racjonalniej wykorzystać przy innych pracach w gospodarstwie. Inne motywy, jak: uniezależnienie się od sąsiadów, niższe koszty usług w porównaniu z własnymi pracami, albo że wynajmuje się usługi w celu ulżenia sobie w pracy były wymienione przez nikły procent respondentów.

Wydatki gospodarstw indywidualnych na usługi produkcyjne w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych kształtowały się w poszczególnych latach (w cenach bieżących) na poziomie:

rok	na 1 ha	na 1 gospodarstwo
1974	823 zł	3365 zł
1976	1126 zł	4334 zł
1977	1328 zł	5109 zł

Wymienione wielkości wyrażają wydatki bezwzględne na usługi na 1 ha w zł. W tym miejscu pragniemy przytoczyć dane o względnych wydatkach gospodarstw indywidualnych na usługi produkcyjne. Przytoczone dane za rok 1976 dotyczą 135 gospodarstw ankietowych w 1977 r. W tabeli 4 przytaczamy wielkość nakładów produkcyjnych badanych gospodarstw w 9 gminach oraz wartość usług produkcyjnych w zł/ha.

ogółem i usług SKR, a także udział usług w wydatkach produkcyjnych. Udział procentowy wydatków na usługi ogółem w wydatkach produkcyjnych badanych gospodarstw wynosił średnio 16,9% (w skali kraju wg danych GUS wynosił 10,5%), a wydatków SKR 6,2%.

Tabela 4

Udział wydatków na usługi w nakładach produkcyjnych ogółem badanych gospodarstw w 1976 r.

Nazwa gminy	Liczba gospodarstw	Powierzchnia użytków rolnych ha	Nakłady pieniężne zł/ha	Usługi ogółem zł/ha	Usługi SKR zł/ha	Udział usług ogółem w nakładach produkcyjnych %	Udział usług SKR w nakładach produkcyjnych %
Złotniki	15	14,70	11 325	2230	1212	19,6	10,7
Tykocin	14	10,22	6 541	970	439	14,8	6,7
Skierbieszów	16	7,63	12 114	2535	877	20,9	7,2
Pniewy	16	15,99	29 963	1535	866	5,1	2,9
Nowy Staw	15	9,43	15 199	2765	1939	18,1	12,7
Wolbórz	14	5,65	8 877	1374	727	15,4	8,1
Pępowo	15	13,03	21 414	2938	1070	13,7	4,9
Bielawy	15	8,54	8 622	1878	528	21,7	6,1
Prószków	15	10,39	7 603	1917	596	25,2	7,8
Srednio	135	10,60	13 662	2315	851	16,9	6,2

Najwyższy udział wydatków na usługi ogółem w wydatkach produkcyjnych kształtował się w gminie Prószków (25,2%), tj. w gminie o przewadze gospodarstw chłopo-robotników. Przytoczone dane w tabeli 4 pochodzą ze stosunkowo małej zbiorowości gospodarstw i trudno je uogólniać na cały kraj. Niemniej orientują w występujących proporcjach i na ich podstawie można twierdzić, że wydatki na usługi zaczynają stanowić poważną pozycję w strukturze wydatków gospodarstw indywidualnych.

Wielkość wydatków gospodarstw na usługi produkcyjne zależy między innymi od:

- 1) wielkości obszarowej,
- 2) poziomu technicznego,
- 3) zasobów siły roboczej,
- 4) specjalizacji produkcyjnej.

1. W badanych 9 gminach intensywnego rozwoju wyróżnić można trzy grupy gospodarstw pod względem wartości usług w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. Wartość usług ogółem w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych kształtowała się najwyżej w gospodarstwach o powierzchni użytków rolnych do 3 ha i wynosiła w 1976 r. 3503 zł. Najniższe wydatki

(1213 zł/ha) na usługi produkcyjne występowały w gospodarstwach, których obszar zamykał się w granicach 3 do 7 ha. Następnie w gospodarstwach powyżej 7 ha wartość usług wzrastała i była najwyższa w gospodarstwach powyżej 15 ha. Najwięcej w przeliczeniu na 1 ha usług korzystają gospodarstwa drobne, nie posiadające koni, których właściciele pracują często w zawodach pozarolniczych oraz gospodarstwa indywidualne obszarowo największe.

2. Z badań przeprowadzonych w 465 gospodarstwach wynika, że gospodarstwa, które osiągnęły wyższy poziom techniczny korzystają w większym stopniu z usług w porównaniu z gospodarstwami o niższym poziomie technicznym. Dla przykładu przytaczamy dane o wysokości wydatków za usługi przez gospodarstwa posiadające maszyny, urządzenia i produkty świadczące o wyższym poziomie technicznym. Do tych wybranych wskaźników należą w gospodarstwie: ciągnik, dojarka elektryczna, nowoczesna płytką chlewnia i fakt sporządzania kiszonki.

Wielkość wydatków na usługi w zł/ha w dwóch grupach gospodarstw przedstawiała się następująco:

	gospodarstwa posiadające	gospodarstwa nie posiadające
ciągnik	— 2332	1921
olejarkę elektryczną	— 2496	1975
chlewnię płytką	— 3096	1345
kiszonki	— 2101	1870

Niegdyś głoszone poglądy, że wraz z lepszym uzbrojeniem technicznym gospodarstw indywidualnych nastąpi spadek popytu tych gospodarstw na usługi, w praktyce nie zostały potwierdzone.

3. W teorii ekonomiki rolnictwa istnieje teza, według której z usług korzystają najczęściej gospodarstwa o małych zasobach siły roboczej. Istnieje zatem ścisły związek w gospodarstwach rolnych między zasobami siły roboczej a popytem na usługi produkcyjne dla rolnictwa. Przytoczony pogląd jest słuszny, gdy rozpatrzymy gospodarstwa położone w rejonie zasobnym w siłę roboczą lub obszarowo większe. Natomiast nie sprawdza się, gdy rozpatrujemy poszczególne grupy obszarowe gospodarstw w gminie czy województwie. Gospodarstwa drobne, chłopów-robotników, chociaż w przeliczeniu na 100 ha mają wysokie zasoby siły roboczej, jednak z braku własnych koni, ciągników, maszyn, zmuszone są do intensywnego korzystania z usług. Gospodarstwa te nie mają bowiem możliwości technicznych wykonania prac uprawowych i transportowych własnymi siłami.

W gospodarstwach położonych we wsiach o wyższych zasobach siły roboczej występują niższe usługi produkcyjne. Zjawisko to ilustrują dane zamieszczone w tabeli 5.

Tabela 5

Liczba osób pełnozatrudnionych na 100 ha użytków rolnych a wartość usług w 1976 r.

Wsie położone w gminach	Liczba badanych gospodarstw	Średnio osób na 100 ha	Wartość usług na 1 ha w zł
Złotniki, Nowy Staw, Prószków, Pniewy, Tykocin	254	24,6	2517
Wolbórz, Skierbieszów, Bielawy, Pępowo	211	42,7	1939
Średnia	465	33,6	2046

Odpyw zatem ludności rolniczej do działów pozarolniczych stwarza przesłanki do rozwoju usług produkcyjnych, które stanowią substytut siły roboczej w rolnictwie, podobnie jak mechanizacja procesów technologicznych i nowoczesne budownictwo budynków inwentarskich.

4. Proces produkcyjny specjalizacji gospodarstw powoduje zmiany w strukturze produkcji gospodarstw. Do zmian w strukturze produkcji powinny dostosowywać się usługi produkcyjne. Stopień specjalizacji gospodarstwa zależy od udziału głównej gałęzi produkcji (lub dwóch gałęzi) w strukturze produkcji towarowej lub końcowej.

Badania wykazały istotny związek między wielkością świadczonych usług w gospodarstwach a ukierunkowaniem produkcyjnym gospodarstw.

Stopień wielostronności gospodarstw	Wartość usług ogółem na 1 ha w zł w 1976 r.	Wielkość przewozów w t/ha
gospodarstwa jednokierunkowe	2806	3,76
dwukierunkowe	1775	0,74
wielostronne z gałęzią wiodącą	1837	0,80
wielostronne	1761	0,85
średnia	2046	3,11

Gospodarstwo wyspecjalizowane o dużej skali produkcji ma wyższe dochody, stąd może wyższy procent wpływów pieniężnych przeznaczyć na usługi produkcyjne. Większy obszar uprawy pozwala efektywniej wykorzystać np. maszyny z zakresu uprawy, ochrony roślin i sprzętu. Szczególnie jest to ważne przy kombajnowym sprzęcie zboża. Również przy większej skali produkcji zwierzęcej ułatwiony jest transport pasz treściwych luzem i transport zwierząt. W 1977 r. zarejestrowanych było w kraju ponad 51,8 tys. indywidualnych gospodarstw specjalistycznych, z tego 17,1% specjalizowało się w produkcji roślinnej, a 82,9% w produkcji

zwierzęcej. Liczba gospodarstw specjalistycznych wzrasta, a zatem powinna udoskonalać się również obsługa produkcyjna gospodarstw specjalistycznych.

DOSTĘPNOŚĆ USŁUG PRODUKCYJNYCH DLA ROLNICTWA

Nasuwa się pytanie: czy dla rolników indywidualnych usługi produkcyjne są dostępne, tj. łatwe do wynajęcia w żądanym terminie? W celu zdobycia opinii, w badaniach ankietowych w 1977 r., respondentom zadano pytanie: które usługi ze względu na możliwość wynajęcia dla gospodarstwa są łatwo dostępne, a które trudno dostępne? W opinii rolników badanych gmin do usług stosunkowo trudno dostępnych zalicza się: koszenie zboża kombajnami, wywóz obornika, terminowa naprawa maszyn i usługi budowlane. Natomiast do łatwo dostępnych zalicza się usługi związane z ochroną roślin i uprawą gleby oraz usługi weterynaryjne.

Jeżeli wziąć pod uwagę poszczególne rodzaje usług, to w 1976 r. procent respondentów zaliczających dany rodzaj usług do trudno dostępnych przedstawiał się następująco:

usługi budowlane	— 51,9%
koszenie zboża	— 31,1%
wywóz obornika	— 36,3%
usługi warsztatowe	— 32,7%
transport	— 24,4%
ochrona roślin	— 3,0%
weterynaryjne	— 8,2%

Określonym miernikiem dostępności usług jest wskaźnik procentowy gospodarstw korzystających z danego rodzaju usług. Na przykład 100% badanych gospodarstw korzystało z usług kółek rolniczych, 92% z usług chemizacyjnych i 89% z usług sanitarno-weterynaryjnych oraz w takim samym odsetku z usług spółdzielczości mleczarskiej. Natomiast nikły procent badanych gospodarstw korzystało z usług świadczonych przez rolnicze spółdzielnie, gospodarstwa państwowe i przedsiębiorstwa technicznej obsługi rolnictwa.

POTENCJAŁ USŁUGOWY W GMINIE

Jakość życia ludności wiejskiej zależy w coraz większym stopniu od poziomu rozwoju usług produkcyjnych i bytowych w gminie. W gminie powinna istnieć określona komplementarność usług, aby rolnik miał możliwość wynajęcia np. zestawu maszyn do sporządzania kiszonek czy wysiewu nawozów, oraz możliwość reperacji telewizora kolorowego lub samochodu osobowego. Podstawowe zatem usługi muszą skupiać się w

ośrodka gminnym. Wielkość zatrudnienia w usługach produkcyjnych i bytowych w badanych gminach przedstawiono w tabeli 6.

Tabela 6

Liczba zatrudnionych w usługach bytowych i produkcyjnych dla rolnictwa, a w tym w SKR na tle liczby mieszkańców w badanych gminach w 1976 r.

Nazwa gminy	Liczba miesz- kańców w gminie	Zatrudnienie w usługach byto- wych osób	Zatrudnienie w obsłudze produ- kcyjnej rolnictwa osób	Zatrudnienie ogółem w SKR osób
Złotniki Kujawskie	8770	150	675	190
Tykocin	7597	187	286	92
Skierbieszów	7355	18	292	80
Pniewy	4714	201	196	98
Nowy Staw	3676	259	315	165
Wolbórz	9083	141	251	169
Pępowo	5830	108	165	73
Bielawy	7802	55	132	97
Prószków	10668	217	205	151
Średnia	7277	148	280	124

Z r ó d ł o: Dane Urzędów Gminnych.

Zatrudnienie w usługach produkcyjnych badanych gmin jest wyższe niż w usługach bytowych. Zatrudnienie w SKR stanowi 44,2% ogólnego zatrudnienia w usługach produkcyjnych dla rolnictwa. Ponadto zatrudnienie w usługach produkcyjnych stanowi 30,3% zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej w badanych gminach. W usługach produkcyjnych zaangażowany jest już znaczny potencjał kadrowy.

Badane gminy liczą średnio 10 170 ha użytków rolnych (średnia w kraju w 1977 r. — 7,7 tys. ha użytków rolnych) i 1593 gospodarstwa indywidualne (średnio w kraju 1900 gospodarstw). Głównym wykonawcą usług w gminie jest SKR. Spółdzielnie kółek rolniczych w badanych gminach dysponowały między innymi: liczyby ciągników od 40 do 123, kombajnami zbożowymi od 5 do 16 oraz kolumnami parnikowymi od 1 do 5.

Lepsze funkcjonowanie usług wymaga ścisłej integracji instytucji w gminie, a mianowicie spółdzielni kółek rolniczych, gminnej spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, banku spółdzielczego, lecznicy weterynaryjnej, spółdzielczości mleczarskiej i ogrodniczej oraz gminnej służby rolnej. Rolę koordynacyjną powinien pełnić naczelnik gminy przy pomocy gminnej służby rolnej.

Idea integracji działania instytucji w gminie nie jest nowa. Teoretyczne i praktyczne zasady współdziałania instytucji w gminie przedstawione

są w pracy A. Romanowa⁵. W życiu praktycznym unowocześnianie obsługi produkcyjnej rolnictwa postępuje w powolnym tempie. Instytucje obsługujące rolnictwo nie mają bodźców i możliwości do wdrażania znanych zagranicą nowoczesnych metod obsługi rolnictwa. Gminne spółdzielnie kontynuują tradycyjny skup w punktach skupu zwierząt zamiast loco gospodarstwo. Na przykład SKR-y nie sporządzają kiszzonek w gospodarstwach z braku maszyn i urządzeń. Poszczególne ogniwa obsługi produkcyjnej rolnictwa funkcjonują obok siebie. Brak jest precyzyjnie sformułowanego celu, wykonania, porady i kontroli realizacji usług. Kwestie te bardzo wnikliwie przedstawił M. Świetlik⁶ na przykładzie gminy Błażowa. W najbliższych latach powinien zatem nastąpić oczekiwany przełom w budowie systemu produkcyjnej obsługi rolnictwa.

WNIOSKI

Warunkiem rozwoju usług produkcyjnych dla rolnictwa są inwestycje w zakresie infrastruktury techniczno-ekonomicznej, a mianowicie: drogi z twardą nawierzchnią, stacje przeładunkowe, elewatory zbożowe, magazyny. Urządzenia te powodują efektywniejsze wykorzystanie majątku instytucji usługowych w gminie. Infrastruktura techniczno-ekonomiczna służyć będzie rolnictwu w przyszłości bez względu na stopień uspołecznienia ziemi. Prawidłowe zaś funkcjonowanie usług, szczególnie w gminie, wymaga ścisłej integracji działalności wszystkich instytucji obsługujących rolnictwo.

Usługi produkcyjne powodują wzrost intensyfikacji produkcji rolnej jako nakład produkcyjny, wpływają również na upowszechnienie innowacji (parowanie ziemniaków, ochrona roślin, zbiór zbóż kombajnami itp.), a także integrują gospodarstwa z instytucjami uspołecznionymi typu produkcyjnego i doradczego.

Należy w szerszym zakresie upowszechniać usługi kompleksowe SKR, w których wykonawca usługi odpowiada za rezultat swojej działalności. Miernikiem jakości usług jest wysokość gwarantowanego plonu.

Rola odległości w rolnictwie maleje, natomiast rola transportu i usług transportowych wzrasta. Z każdym rokiem następuje bowiem ilościowy wzrost produkcji rolniczej w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych przy

⁵ A. Romanow: Integracja działania wiejskich instytucji rolniczych. Zakł. Wyd. CRS, Warszawa 1975.

⁶ M. Świetlik: Funkcjonowanie spółdzielni kółek rolniczych w systemie instytucji gminnych (na przykładzie gminy Błażowa, woj. rzeszowskie). Referat na konferencję naukową: Rola SKR i kółek rolniczych w rozwoju produkcji rolniczej i postępu społeczno-ekonomicznego w gospodarce chłopskiej. SGGW-AR, IER, Warszawa 1979.

jednoczesnym wzroście zaopatrzenie rolnictwa i wsi w przemysłowe środki produkcji. Rozwój bezpośrednich przewozów: gospodarstwo — końcowy odbiorca również rodzi popyt na usługi transportowe.

Rozbudowa gminnych centrów handlowo-usługowych umożliwi w przyszłości świadczenie szerokiego wachlarza usług produkcyjnych i bytowych dla ludności wiejskiej. Dzięki temu zniweluje się istniejące różnice w dostępności usług między mieszkańcami wsi i miast.

Badania ankietowe wykazały, że rolnicy w przeważającej większości oceniają pozytywnie funkcjonowanie usług produkcyjnych. Wykazywali jednak wiele braków odnoszących się do terminowości, punktualności, kolejności i jakości świadczonych usług. Rolnicy wykazali jednocześnie możliwości likwidacji istniejących niedociągnięć przez lepszą organizację pracy, głównie w SKR, i kontrolę wykonanych prac. Zjawisko powszechnego korzystania rolników z usług produkcyjnych — z punktu widzenia społecznego — zasługuje na szczególne podkreślenie.

Ян Ференец

СИСТЕМА ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ГМИНЕ

Резюме

Система производственного обслуживания единоличного сектора сельского хозяйства представлена на основании данных Главного статистического управления и исследований проведенных в 9 гминах (сельсоветах) с ускоренным развитием сельского хозяйства. В труде освещаются следующие вопросы: локализация услуг, стоимость оказываемых услуг в пересчете на 1 гектар, пространственная дифференциация величины оказываемых услуг, факторы спроса на производственные услуги для сельского хозяйства и служебный потенциал в гминах.

Производственное обслуживание сельского хозяйства не составляет в настоящее время компактной организационной системы. Система производственного обслуживания иправляется многими центрами. Существует необходимость развития торгово-обслуживающего и перерабатывающего центра в каждой гмине.

Jan Fereniec

SYSTEM OF PRODUCTION SERVICES FOR AGRICULTURE IN A COMMUNE

Summary

The system of production services for agriculture is presented on the basis of statistical data of the Chief Census Office and investigations carried out in 9 communes of accelerated development of agriculture. The following questions are considered in the work: location of services, value of rendered services in zł per hectare, spacial differentiation of the range of rendered services, factors of demand for services in private peasant farms, availability of production services for farms and service potential in communes.

The production services for agriculture do not constitute at present any compact organizational system. The system of production services is governed by many managing centres. There is the need of creation of a trade-and-service and processing centre in every commune.